УДК 821.512.145

Н.М. Юсупова

ГАБДУЛЛА ТУКАЙ ШИГЪРИЯТЕНДӘ ЛИРИК ГЕРОЙ: ҮСЕШ-ҮЗГӘРЕШЕ ҺӘМ СӘНГАТИ ҮЗЕНЧӘЛЕГЕ

Статья посвящена изучению эволюции и художественной специфики лирического героя в поэзии Габдуллы Тукая, анализу поэтических средств выражения внутреннего мира лирического субъекта на различных этапах его творчества. В ней выявляются основные тенденции литературного процесса, нравственные, просветительские, общественно-философские проблемы как первопричины эволюции и трансформации лирического героя.

В ходе изучения доказывается, что лирический герой Г. Тукая эволюционирует от обоснованного просветительской традицией образа-просветителя в ранней лирике к философски мотивированному лирическому герою. В гражданской лирике он выступает личностью, посвятившей себя служению народу – «национальным хадимом», певцом народной жизни. Лирический герой поздней поэзии, продиктованной усилением экзистенциальных настроений поэта, строится на мотивах отчуждения и одиночества.

Ключевые слова: Габдулла Тукай; лирический герой; эволюция; трансформация; художественная специфика; поэтические средства.

The article is devoted to the study of the evolution and artistic specificity of the lyric hero in the poetry of Gabdulla Tukay, the analysis of the poetic means of expressing the inner world of the lyric subject (a hero of a poem) at various stages of the poet’s work. It reveals the main tendencies of the literary process, moral, educational, socio-philosophical problems as the primary reasons of the evolution and transformation of a lyric hero.

In the course of the study, it is proved that the lyric hero of G. Tukay evolves from the image-enlightener in the early lyrics, grounded in the educational tradition, to the philosophically motivated lyric hero. In civic poetry, he, the hero, appears as a person who has dedicated himself to serving the people – a “national khadim”, a singer of folk life. The lyrical hero of late poetry, influenced by the intensification of the poet's exisitational moods, is characterized by the motives of alienation and loneliness.

Keywords: Gabdulla Tukay; lyrical hero; evolution; transformation; artistic specificity; poetic means.

XX йөз башында татар әдәби-эстетик һәм иҗтимагый-фәлсәфи фикере тирән үзгәрешләр чорына аяк баса, гасыр башындагы иҗтимагый-сәяси вакыйгалар мәдәни барышта үзгәрешләр, борылышлар ясарлык мөмкинлекләр, шартлар тудыра. Милли азатлык, иҗтимагый гаделлек, милли алгарыш идеяләре татар укымышлыларының, җәмгыять эшлеклеләренең, милләтпәрвәр сүз осталарының аңын билгели, «милли проблемалар, демократик үзгәрешләр, гомумкешелек кыйммәтләре татар халкының яшәү мәгънәсенә әверелә» [Очерки истории татарской общественной мысли, 2000, б. 116]. XX йөз башы

татар җирлегендә «иҗтимагый яңарыш һәм үсеш идеяләре әдәбият, мәдәният, мәгариф өлкәләрендә үзгәреш, яңача сулыш кирәклеген аңлау белән бергә үрелә» [Заһидуллина, 2005, б. 194] һәм бу көчеш, яңарыш, яңа әдәби модель формалашу татар шигъриятеннән башлана. Аны үзгә фикерле, татар сүз сәнгатен Европа әдәбиятлары югарылыгына күтәрергә, борылыш ясарга омтылган, ташкын булып килеп кереп, һәркайсы үзе бер әдәби мәктәпнең лидерына, әйдаманына әверелгән шагыйрьләр нигезли. Г. Тукай шушы чорда әдәби мәйданга килеп, татар шигърияттен бик күп яңа сыйфат үзгәрешләре белән баета, күп кенә яңа тенденцияләр аның әсәрләрендә юл ала.

Тукай иҗатындагы яңарыш процессы шәхес концепциясенең, лирик геройның үсеш-үзгәреше белән янәшә бара. Иҗатында урын алган шәхес концепциясе шагыйрьгә яңа идея-фикерләр үткәрергә, үзгә дөнья сурәтен формалаштырырга мөмкинлек бирә: ул мәгърифәтче геройдан башлап, гражданин лирик герой, «милләт хадиме» аша фәлсәфи геройга кадәрге аралыкта үсеш-үзгәреш кичерә.

Г. Тукайның беренче чор иҗаты мәгърифәтчелек тенденцияләренең көчле булуы белән билгеләнә: мәгърифәтчел дөнья сурәте, мотивлар алгы планда тора, әхлакый кыйммәтләр, акыл, гыйлем алдында баш игән камил кеше югары күтәрелә. Еш кына гаруз шигырь системасы, шәркый жанр формалары кысаларында язылган шигырьләрне дидактик башлангычка омтылган, аң-белемне югары күтәргән мәгърифәтче лирик герой бер бәйләмгә туплый. Шул ук вакытта Г. Тукайның *«Син мөкаддәс, мөхтәрәм гыйндемдә варлык нәрсәдән; / Сатмазым бу кяинатә милләтем, миллиятем»* [Тукай, 2006, б. 47] дип белдергән лирик герое моңа кадәр иҗат ителгән мәгърифәтчелек әсәрләрендәге шәхес концепциясеннән аерыла. Шагыйрь иҗатындагы лирик герой мәгърифәт һәм мәдәни алгарышның милләт мәнфәгатьләре өчен булырга тиешлеген әйтеп мәйданга чыга һәм үзен милләтнең бер вәкиле буларак тәкъдим итә. Бу яктан Г. Тукай беренче чор иҗатында ук әдәби барышта формалашкан шәхес концепциясенә үзгәреш алып килә.

Аерым шигырьләрдә лирик герой шәхсиләшкән характердагы тәнкыйтьне кеше бәхетсезлегенә мөнәсәбәтле белдерә. Мисал өчен, «Татар кызларына» (1906), «Хатыннар хөррияте» (1906), «Государственная Думага» (1906), «Китмибез!» (1907), «Алтынга каршы» (1907), «Бер татар шагыйренең сүзләре» (1907) кебек шигырьләрендә лирик геройның мәгърифәтчел карашларга бәйләп тәнкыйтькә йөз тотуы күренә:

Максуд җитәр: бара торгач – юл кыскарыр;
Әллә кайда яткан хиссият кузгалыр;
Бөкре түгел, төзәлергә кабер көтмим,
Тәңрем фәйзы минем күңелгә эз салыр [Тукай, 2006, б. 78].

Лирик герой фикерләре риторик эндәш алымы аша җиткерелә, аның кичерешләре метафорик сурәтлелек аша чагылып, мәгърифәтчел

дөнья сурәтенә хас бинар оппозицияләр аша гәүдәләнә. Мәсәлән, «Голүмең бакчасында» (1905), «Шигырь» (1905), «Дустларга бер сүз» (1905), «Алла гыйшкына» (1905), «И, каләм» (1905) кебек шигъри әсәрләрдә мәгърифәтле / надан, тәрәккыят / артталык оппозициясе мәгърифәтчел дөнья сурәтен билгели, лирик герой милләтне аң-белемле булырга өндәүче, тирән йокыдан уятырга омтылучы булып күзаллана. Әлеге герой мәгърифәтчелек һәм халыкның мәгърифәт, аң-белемгә омтылышын, мәдәниятен алга җибәрү («Голүмең бакчасында» (1905), «Шигырь» (1905) һ.б.) омтылышы белән яна, татар җәмгыятен җәдиди, иҗтимагый үзгәрешләргә өнди («Хөррият хакында» (1905), «Дустларга бер сүз» (1905), «Иттифакъ хакында» (1905) һ.б.).

Мондый тип лирик герой Тукайның шагыйрь һәм шагыйрьлек миссиясе темасына мөнәсәбәтле шигырьләрендә дә тотрыклы үстерелә. Ул шагыйрьлек эшен милли азатлык, ирек һәм халык өчен көрәш белән бәйләп аңлата, аны Алладан килә торган миссия дип раслый. Шуңа бәйле Тукай иҗатында пәйгамбәр-шагыйрь образы урын ала. Бу чорда пәйгамбәр-шагыйрь образы шагыйрь һәм шагыйрьлек темаларының поэтик гәүдәләнеше кебек кабул ителә. Аның төп мәгънәсе – шагыйрьлекне җир өстенә кешеләр арасында якты мөнәсәбәтләр урнаштыру, изге теләкләр тарату өчен җибәрелгән гуманистик максат итеп раслаудан [Татар әдәбияты тарихы, 1986, б. 100] һәм шәхеснең әхлакый кыйммәтен ачудан гыйбарәт. Шигърияткә гуманистик караш дәвам итә, аңа кешеләр арасында мәрхәмәт, кешелекле мөнәсәбәт урнаштыру максаты йөкләнә. Шагыйрь исә шул миссияне үтәргә килүче буларак күзаллана. Шушы фонда шигърияттә Аллага мөрәҗәгать каләмгә, шагыйранә сүзгә мөрәҗәгать белән алышына. Шагыйрьлекне пәйгамбәр миссиясе белән тиңләп карау тенденциясе пантеистик юнәлештәге суфичылык әдәбиятыннан ук килә. XVIII гасыр рус әдәбиятында да поэзия, шигъри сүзнең илаһи текстларга алмашка килүе һәм аларның функцияләрен үзләштерүе, илаһи сүзне халыкка җиткерүче пәйгамбәрнең шагыйрь шәхесе белән «урын алышуы» күренә [Лотман, 1997, б. 122]. Татар җирлегендә дә әдәби-эстетик фикер шундый секуляризация, сыйфат үзгәреше кичерә. Г. Ибраһимовның «Альбом мөнәсәбәте илә» (1915) мәкаләсендәге «Сәнгать – яңа заманның дине, бөек сәнгатькярләр ул диннең пәйгамбәрләредер», дигән фикере шуны раслый. Пәйгамбәр-шагыйрь образы Тукай иҗатында билгеле урын тота, мәсәлән, иҗатының башлангыч чорында ук язылган «Пушкинә» (1906), «И, каләм» (1906), «Бер татар шагыйренең сүзләре» (1907) шигырьләрендә пәйгамбәр образы аша белдерелгән шагыйрь туры сүзе, таланты, иҗаты белән халкына хезмәт итәргә, яктылык, матурлыкка ышаныч уятырга, милләт идеаллары өчен көрәшергә тиеш дигән идея-фикер уздырыла.

Шагыйрь иҗатында бу тип лирик герой 1910 еллардан соң язылган шигырьләрдә дә дәвам итә. «Ике юл» (1909), «Даһига» (1913),

«Мөхәрриргә» (1913) һ.б. шигырьләрдә дә ул бәхетне мәгърифәткә бәйләп аңлата, аң-белемне милләтне, халыкны алга илтүче чара буларак ача. Мәсәлән, «Мөхәрриргә» (1913) шигыре Исхакыйны «пакь вә чын» сүз иясе, сурәт ясаучы, олы дан иясе, милләтпәрвәр шәхес итеп күтәрә. Шагыйрь аны 1905–1907 еллардагы инкыйлаб чорында демократик идеаллар белән рухланып йөреп тә, соңыннан шул юлдан читләшеп, үзара ызгышып яшәүгә күчкән «зыялылар» белән контрастлыкта сурәтли һәм үз идеяләренә тугрылыклы калган, «бер карашы иң шома ялганчыны сүздән тыйган» әдипне татар халкының рухи юлбашчысы дәрәҗәсенә күтәрә. Күренгәнчә, шигырьдә мәгърифәтле кешеләр генә милләтне алга җибәрә ала дигән фикер дәвам итә.

Тәнкыйтьнең аерым кеше шәхесенә бәйле этаптан җәмгыятьне тәнкыйтьләү баскычына күтәрелүе Тукай иҗатында тәнкыйди реализм агымының формалашуы хакында хәбәр итә. Мондый шигырьләрдә фикер яңарышының гыйлем, мәгърифәт, тәрбия һәм әхлак мәсьәләләреннән иҗтимагый, сәяси, аеруча милли проблемаларга йөз белән борылуы күренә. Тукайның тәнкыйть уты, иң беренче чиратта, «йокыга талган» татар җәмгыятенә юнәлтелә, шәхескә иҗтимагый тирәлекнең йогынтысы мәсьәләсе беренче планга чыгарыла, алар яшәп килүче тәртипләрне инкяр итү, барыннан да элек татар җәмгыятендәге иске тәртипләрнең юкка чыгарга тиешлеген раслау булып яңгырый. Бу сыйфат үзгәреше яңа тип лирик геройның мәйданга чыгуы белән янәшә бара. Аң-белемгә өндәгән, шул юлда халыкны бәхетле итәргә омтылган лирик геройга алмашка милли карашлы, тәнкыйди рухлы лирик герой килә, шагыйрь аны сурәтләүнең яңа юлларын, алымнарын эзли башлый.

Т. Гыйлаҗев бу вакытта иҗат иткән татар шагыйрьләренең каләм, шагыйрь, милләт, халык, тоткын... кебек мотивлар тирәсендә туплануын билгели [Гыйлаҗев, 2002, б. 95]. Гомумән, XX йөз башында иҗтимагый-фәлсәфи фикер татарларның милләт буларак оешып җитүе, милли буржуазия формалашу, җәдитчелек хәрәкәтенең яңа юнәлеш алуы кебек конкрет-тарихи шартлар тәэсирендә зур үзгәреш кичерә. Шулар тәэсирендә милли-мәдәни мәсьәләләргә игътибар көчәя, «милләтнең ... өметле юлы... дин тәэсире астыннан чыгып, милләт тәэсире астына керә» [Шәрәф, 1914, б. 41]. Татарларда милли күтәрелеш көчәю белән, милли үзаң формалашу, иҗтимагый фикердә татар милләтенең бүгенгесе, киләчәге кебек мәсьәләләрнең үзәккә куелуы, аның үсешен тәэмин итүче шартларның билгеләнүе, милли үсеш, тәрәккыят өчен милли бердәмлек, азатлык, шәхси ирек, сүз иреген, үз милләтең файдасына «чит милләтләрдән яхшыны алу» [Гобәйдуллин, 1913, б. 397] кебек сыйфатларның көчәюе шигъриятт милли проблематиканың тирәнәюенә китерә.

Шуңа мөнәсәбәттә миллилек һәм халыкчылык идеяләре шәхес концепциясенең характерын билгеләүче төп критерийларның берсенә әверелә. Шигърияттәге миллилекне бу чорда милли әхлак кагыйдәләрен күз алдында тотып язуда, милләт язмышына бәйле

идея-фикер үткәрүдә күрәләр. Әлеге үзгәрешләр тәэсирендә шигъри мәйданга халыкка игелек күрсәтүче, аңа риясыз хезмәт итүче, милләтне үстерүдә көчен кызганмаган, тормыш бәхетен милләткә хезмәттә тапкан, милләт үсеше, халык бәхете, хаклык өчен көрәшүче, кешенең фикри-рухи азатлыгын таләп итүче лирик герой, Й. Акчура сүзләре белән әйтсәк, «милләт хадиме» чыга, миллилек лирик геройга бәя бирүнең төп сыйфатына әйләнә. Халыкчылык төшенчәсе «идея байлыгы, идеалы күпчелекне эченә алган халык мәнфәгатенә хезмәт итү» [Исхакый, 1992, б. 83], «гавам мәнфәгатен алга кую, фәнне, сәнгатьне гавамлаштырырга хезмәт итү» [Вәлиди, 1915] буларак аңлана. «Ачы хакыйкать» (1909), «Сайфия» (1911), «Читен хәл» (1911), «Золым» (1911), «Тәмсил» (1911), «Көзге җилләр» (1911), «Дошманнар» (1912), «Авыл халкына ни җитми» (1912) һ.б. тәнкыйди реализм кысаларында язылган шигъри әсәрләрендә милли проблематика көчле яңгыраш ала, лирик герой татар җәмгыятенә хас проблемаларны калкытып куеп, аны үзгәртергә теләү омтылышы белән яшәүче булып күзаллана.

«Сәрләүхәсез» (1909) шигырендә дә шушы фикерләр алга чыга, лирик герой сүз остасының, милләт, халык мәнфәгатьләрен кайгыртырга, «хәсрәт көен» көйләргә тиешлеген ассызыклый:

Кузгатмакчы булсаң халык күңелләрен,
Тибрәтмәкче булсаң иң нечкә кылларын,
Көйләү тиеш, әйбәт, ачы хәсрәт көен,
Кирәк түгел мәгънәсе юк көлке, уен [Тукай, 2006, б. 165].

Шигырьнең алдагы строфасында лирик герой шушы хәсрәт көенең сәбәпләрен ачыклап, кеше гомеренең, гомумән, хәсрәткә дучар ителүен аңлау ноктасына килә, кеше гомерен «караңгы, күңелсез» дип билгеләп, һәр кешенең «җәрәхәтле күкрәгендә» кайгы булуын җиткерә:

Безнең гомер уен түгел, бәйрәм түгел,
Һич кайгысыз кеше булса – адәм түгел! [Тукай, 2006, б. 165]

Г. Тукайның романтик рухлы, фәлсәфи эчтәлекле әсәрләре кешелек яшәеше, гомернең чикләнгәнлегенә борчылу, үлемнең котылгысызлыгын аңлау кебек экзистенциаль фикерләр белән сугарыла. Мондый әсәрләрдә сентименталь романтик лирик герой беренче планга чыгып, кеше һәм яшәеш проблемасы алга куела, яшәү мәгънәсен эзләү, гомумән, яшәешне яхшырту юлларын барлау игътибарга алына. Мондый шигырьләрдә Тукайның лирик герое эчкерсез саф мәхәббәткә, аның кодрәтенә, хатын-кыз гүзәллегенә дан җырлый, суфичылык символларына мөрәҗәгать аша аны илаһилаштыра [Йосыпова, 2016, б. 215] («Гыйшык бу, йа?..» (1906), «Алла гыйшкына» (1906), «Ифтирак соңында» (1906), «Мәхү идәрмисән?» (1906), «Сөеклемнең кабер ташында» (1906), «Хур кызына» (1906), «Син булмасаң!» (1907), «Мәхәббәт» (1908), «Бер рәсемгә» (1908), «Гашыйк» (1909) һ.б.).

Мәсәлән, «Гыйшык бу, йа» (1906) шигыренә күз салсак, гүзәл кыз, матур йөз, күбәләк, ут, шәраб кебек суфичыл символларның күпмәгънәлелеге шигырь тукымасында дини-суфичыл һәм шәркый мәдәни катламнарны тергезеп, аларны дини-суфичыл һәм дөньяви контекстларда «уку» мөмкинлеген калдыра. Шигырь тукымасында күбәләк – ут парлы символларына, исерү һәм әйләнү мотивларына мөрәҗәгать ителә. Шәм образы турыдан-туры чагылыш тапмаса да, әсәрдә әлеге образ ут символикасы аша шәрехләнә:

Җанын фида иткән фәкыйрьмен, гыйшкың күбәләгемен;
Кил, гүзәл, күрсәт матурлыгың: янаем, кил, янаем...

И гүзәл, кил каршыма, кил, елмайчы рәхим итеп,
Мин дә синең әйләнәңдә әйләнием, әйләнием...

Синнән исергәнемнән үлгәнче котыла алмам;
Күз һәм кашыңнан синең айланыем, айланыем [Тукай, 1985, б. 68–69].

Суфиларда янып торучы шәм һәм шуның тирәсендә әйләнеп, утта эреп югалучы күбәләк сурәте актив кулланыла; әйләнү мотивының көчле булуы да билгеле, әйләнә-әйләнә транс халәтенә керү, Аллаһ белән кушылырга омтылу мәүләви тарикатендә көчле. Шигырьдәге әлеге сурәтләр суфичыл контекстта Аллаһ белән кушылырга омтылу мизгелен тасвирлый, лирик герой Илаһи гыйшык баскычында торучы кебек кабул ителә. Шушы яссылыкта шигырьдә Аллага мәхәббәт гармониягә китерә, дигән идея аерылып чыга.

Символларның икепланлылыгы әсәрне дөньяви эстетика кысаларында шәрехләү мөмкинлеген дә бирә. Бу вариантта күбәләк гашыйк җанны белдереп, ут символикасы мәхәббәтне аңлатуга күчә, әйләнү, исерү мотивлары да дөньяви мәхәббәтне ачуга юнәлтелә. Лирик герой җир кызына мәхәббәт тотучыга әверелә. Шуларга нисбәтән шигырьнең идеясе дә үзгәрә: мәхәббәт кеше күңеленә «үлгәнче тирбәнерлек» рәхәт бирә, бәхет китерә.

Аерым шигырьләрдә әлеге тип лирик герой табигать күренешләренең, пейзаж матурлыгын күреп соклана, шатлана, хозурлана («Ана догасы» (1909), «Җәйге таң хатирәсе» (1910) һ.б.). Мәсәлән, «Ана догасы» (1909) шигыренең беренче өлешендә табигатьнең матурлыгы, гармониясе, тынычлыгы сурәтләнә. Икенче өлештә табигать белән дога укучы ананың халәте ялгап куела: айның матурлыгы, илаһилыгы ана күңелендәге матурлыкка, изгелеккә, чисталыкка күчерелә, Аллага булган мәхәббәт дәрәҗәсен ачуга юнәлтелә, ягъни икенче өлештә ай символик образы ярдәмендә кеше күңелендәге илаһи матурлык турында сүз алып барыла. «Җәйге таң хатирәсе» (1910) шигырендә табигать гүзәллеге илһам чыганагы булып килә, җәйге табигатьнең, таң ату күренешенең гүзәллеге, табигый гармония Тукайның матурлык идеалы белән тәңгәлләшә.

Шагыйрь әсәрләрендә экзистенциаль мотивларның, сызлану фәлсәфәсенең көчәюе яңа тип лирик геройны алгы планга чыгара.

Мондый әсәрләрне сызланучы, философ лирик герой бер бәйләмгә туплый. Әлеге лирик герой чынбарлыкны экзистенциаль тоемлауның нигезе буларак төшенкелек, сызлану фәлсәфәсен укучыга җиткерә. Мондый шигырьләр күбрәк 1909–1912 еллар аралыгында язылa. Мәсәлән, «Күңел» (1909) шигырендә лирик геройның, үз күңеленә мөрәҗәгать итеп, аны уйланырга, сызланырга чакыруы белән очрашабыз. Күңел газаплары, җан авыртуы шигырь структурасында лирик геройның горурлану белән үкенеч арасында тирбәлүенә китерә. Шуңа мөнәсәбәттә ул үз артыннан башкаларны ияртерлек әйдаман һәм язмыш кыерсытуларына, яшәеш кануннарының камил булмавына бәйле фәлсәфи уйланулар дулкынында тирбәлүче шәхес, философ булып күзаллана.

«Өмидсезлек» (1910) шигырендә исә дөньядан ваз кичкән лирик герой кеше гомере чикле һәм ул үлемгә таба бара кебек фикерне ассызыклый. «Өзелгән өмид» (1910) шигырендә яшәеш икегә: эссенция һәм экзистенция баскычына бүленеп, яшәү мәгънәсе эзләнә. Шуңа бәйле тормышта бәхетле була алмау хакыйкатенә төшенгән, экзистенция баскычындагы лирик герой алгы планга чыга. Бөтен гомерен халкына багышлаган шагыйрьнең яктылык, яхшылык турындагы идеаллары, өметләре тормышка ашмау лирик герой күңелендә сагыш хисен уята. Ул бертөрле мәхәббәтнең дә булмавын аңлаудан туган ачынуга ишарә ясый, гомернең үтүе, кешенең үлем алдында аның котылгысызлыгына төшенүе, яшәүнең мәгънәсезлеге, үз-үзеңнән канәгатьсезлек кебек төсмерләр аша сызлану фәлсәфәсен үткәрергә мөмкинлек бирә.

«Үкенеч» (1910) шигырендә дә җир йөзенең караңгылыгына, кешеләрнең әхлаксызлыгы, икейөзлелегенә әрнегән, ачынган лирик герой үзенең эчке халәте белән уртаклаша:

Нигә мин тормадым бер читтә ялгыз –
Ничек күктә яна бер данә йолдыз?
Шулай янсам, ни булды, төшми җиргә,
Якынлашмыйча һәр мәгърур сәфилгә!
Янып ялгыз шулай, күп еллар үткәч,
Сүнәр идем, Ходайдан вәгъдә җиткәч [Тукай, 2006, б. 190].

Шигырь лирик геройның үз тормыш хәле, яшәеше белән бәйле хәсрәт хисенең үсә баруы рәвешендә язылган. Ул, экзистенциаль рухта, милләт өчен янып яшәп тә, кешеләр арасында, үлем каршында үзенең ялгызлыгы, көчсезлеге, чарасызлыгы өчен сызлана. Һәр якның нурсыз, караңгы булуы, кәгъбә-идеалның югалуы кебек әдәби детальләр сызлануны көчәйтү чарасына әйләнә. Алга таба шигырьдә шәхси күңел төшенкелеге, Яшәешнең мәгънәсен күрмәү мотивлары милләтнең киләчәгенә бәйле өмет белән сугарыла.

«Кыйтга» (1913) шигырендә дә үзенең яшәү мәгънәсе, яшәү миссиясе хакында уйланучы, сызланучы ялгызак лирик герой сурәтләнә, ул «кара көннәр»дән торган, дошманнары «эттән күбәйгән», пычрак дөньяда яшәве, әмма аны үзгәртә алмавы өчен сызлана. Шуңа

мөнәсәбәттә *«Кайтмады үч, бетте көч, сынды кылыч – шул булды эш: / Керләнеп беттем үзем, дөньяны пакьли алмадым»* [Тукай, 2006, б. 244], дип белдерә.

Шул рәвешле, Г. Тукай иҗатында лирик герой әдәби барышта, иҗтимагый-фәлсәфи фикердә барган үзгәрешләр тәэсирендә үсеш-үзгәреш, трансформация кичерә. Бик күп яссылыкларда татар шигъриятенә яңарыш алып килгән, яңа үсеш сукмакларын салган шагыйрь лирик герой концепциясен дә яңа үзенчәлекләр, яңа хасиятләр белән баета.

Әдәбият

Вәлиди Җ. Мөгаллимә // Вакыт. 1915. 10 гыйнвар.

Гобәйдуллин Г. Милләтне ничек аңлыйсыз? // Аң. 1913. № 22. Б. 397–398.

Гыйлаҗев Т. Ш. XX йөз башы татар әдәбияты тарихын укыту мәсьәләләре. Методик кулланма. Казан: Печатный двор, 2002. 395 б.

Заһидуллина Д.Ф. Әдәбият кануннары һәм заман. Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. 271 б.

Исхакый Г. Тукай мәхәббәте // Мирас. 1992. № 4. Б. 83–85.

Йосыпова Н.М. Поэзия: XX йөз башы // Татар әдәбияты тарихы: 8 томда. Т. 4. Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. Б. 206–226.

Лотман Ю.М. Литература в контексте русской литературы XVIII века // О русской литературе. СПб., 1997. С. 118–137.

Очерки истории татарской общественной мысли. Казань: Татар. кн. изд-во, 2000. 191 с.

Татар әдәбияты тарихы: 6 томда. 3 т.: XX гасыр башы. Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. 599 б.

Тукай Г. Әсәрләр: 5 томда. 1 т. Казан: Татар. кит. нәшр., 1985. 405 б.

Тукай Г. Сайланма әсәрләр: 2 томда. 1 т. Казан: Татар. кит. нәшр., 2006. 271 б.

12. *Шәрәф Җ.* Ничек аңларга? // Аң. 1914. № 2. Б. 40–42.

Юсупова Нурфия Марс кызы,
филология фәннәре докторы, Казан федераль университеты
Филология һәм мәдәниятара багланышлар институты
Г. Тукай исемендәге Милли мәдәният һәм мәгариф
Югары мәктәбенең татар әдәбияты кафедрасы профессоры,
ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият
һәм сәнгать институтының әдәбият белеме бүлеге
доценты